

Citation:

H.N. Boon, Levensbericht E.N. van Kleffens, in:
Jaarboek, 1984, Amsterdam, pp. 210-215

Herdenking van

Eelco Nicolaas van Kleffens

(17 november 1894 - 17 juni 1983)

door **H.N. Boon**

Eelco van Kleffens overleed enige maanden voordat hij de leeftijd van 89 jaar zou hebben bereikt: desalniettemin was hij toen al vele jaren de langst overlevende van het kabinet waarmee Nederland de Tweede Wereldoorlog inging. Weinigen, die Van Kleffens in zijn jeugd hebben gekend, zullen ooit hebben kunnen denken dat deze schrale verschijning met een matige gezondheid erin zou slagen om - vooral door zijn sterke wilskracht - zich zo lang staande te houden. Pas in de laatste jaren begon de vermindering van zijn vermogens, maar met de overzettelijkheid, die het kenmerk wordt geacht van de provincie waarin hij werd geboren, heeft hij de consequenties van die ontwikkeling nauwelijks willen aanvaarden.

In zijn „Belevenissen” (Sijthoff, Alphen aan den Rijn, 1980, blz. 1-111) beschrijft hij zeer uitvoerig zijn afkomst, het ouderlijk huis en zijn jonge jaren: de biografie vermag daaruit af te leiden dat hij een harmonische en onbezorgde jeugd heeft gehad, waarin het overlijden op jeugdige leeftijd van zijn moeder eigenlijk de enige schaduw wierp. Van groot belang voor zijn verdere leven was de vriendschap met Ru Cleveringa, de latere inspirator van het verzet van de Leidse Universiteit tegen de Duitse bezetter. Deze was zijn metgezel toen hij op zijn dertiende jaar naar Lausanne werd gestuurd om „het afgrijselijke Schoterlandse accent” in het Frans kwijt te raken. Fysiek wilde de jonge Eelco niet goed gedijen, wat ertoe leidde dat hij opnieuw voor enige tijd naar Zwitserland werd gestuurd nadat hij kort voor zijn eindexamen voor enige maanden door ziekte was uitgeschakeld, hetgeen overigens het resultaat niet merkbaar beïnvloedde.

Zoals voor vele provincialen vóór en na hem, begon met zijn studententijd in Leiden de werkelijke ontbolstering. Tevoren had hij evenwel met vriend Ru een voor die tijd zeker niet gewone bootreis naar Rusland ondernomen. Zijn wankele gezondheid vrijwaarde hem in de oorlogsjaren voor de militaire dienst, waardoor hij ten volle van de mogelijkheden van het studentenleven kon profiteren. Hij werd voorzitter van de Commissie van Beheer van de Sociëteit en van de Studentenalmanak, uit welke bezigheden wel blijkt dat hij in de studentenmaatschappij werd gewaardeerd. Toch bleef hij niet hangen, maar ging zich in de Handelshogeschool in Rotterdam verder bekwamen, waarna hij onder leiding van Van Eysinga een dissertatie voorbereidde over „de internationaal rechtelijke betrekkingen tussen Nederland en Japan sinds 1605”. In onze tijd, waarin de betekenis van Japan allereerste wordt ingezien, verdient vermelding dat de schrijver zich vooral tot het onderwerp aange trokken voelde omdat over Japan nog zo weinig bekend was: het werkstuk werd aanstonds in het Japans vertaald! Met deze dissertatie besloot hij op dezelfde dag als zijn vriend Cleveringa, op 16 januari 1919, zijn academische studie.

Hij had zich toen al voorgenomen zijn bestemming in het buitenland te zoeken en zich verder bekwaamd in het hanteren van de vreemde talen, die hij daarvoor onontbeerlijk achtte. Enige jaren volgden, die feitelijk gekenmerkt werden door pogingen om vermeende tekortkomingen in zijn kennis aan te vullen en zijn horizon te verbreden. Nadat hij zonder moeite was geslaagd voor het onderzoek, dat toelating tot de consulaire dienst gaf, werd hij enige tijd op het consulaat in Londen gedetacheerd, vanwaaruit hij met succes solliciteerde naar een betrekking op de juridische afdeling van de zojuist opgerichte Volkenbond, waardoor hij op eigen benen kwam te staan. De periode bij het secretariaat duurde slechts bijna twee jaar doch was zodanig intensief dat hij in het gebruik van de beide toenmalige grote wereldtalen een vrijwel ongeëvenaarde perfectie bereikte. Ondanks het interessante werk dat hij te doen kreeg, verwisselde hij deze functie voor die van directiesecretaris van de Koninklijke Shell Groep, waardoor hij in directe aanraking kwam niet alleen met de befaamde directeur Sir Henry Deterding maar ook met de latere Minister-President Colijn, die toen eveneens directeur was. Ook deze periode duurde weinig meer dan twee jaar, waarna hij op aanraden van zijn promotor een functie aanvaardde op het Ministerie van Buitenlandse Zaken. In zijn gedenkschriften wordt van deze snelle mutaties nauwelijks een bevredigende verklaring gegeven. Toen ik hem eens direct daarnaar vroeg, antwoordde hij: „Ik vond het vervelend alleen maar over olie te praten.”

Wat hiervan ook moge zijn, zeker is het dat hij met de intrede in het Departement van Buitenlandse Zaken zijn definitieve bestemming had gevonden. In een lange reeks van functies is hij dat departement feitelijk zijn gehele werkzame leven trouw gebleven: eerst als ambtenaar in juridische en vervolgens diplomatiek-politieke functies, daarna als minister en tenslotte als ambassadeur in het buitenland eerst voor Nederland en later als vertegenwoordiger van de Kolen en Staal Gemeenschap.

Zoals ik elders mocht constateren was „Van Kleffens van het begin van zijn loopbaan af de drijvende intellectuele kracht van het departement. In de eerste plaats was hij een uiterst scherpzinnig jurist, het enige wapen in het internationale verkeer waarvan een neutrale mogendheid gebruik kon maken. Later groeide hij uit tot een diplomatiek onderhandelaar van formaat, die telkens weer de formuleringen wist te vinden waarin het beleid kon worden ingebed” (maandblad BZ, september 1983). Toch belette deze ontwikkeling hem niet, wegens ons juridisch gelijk een proces tegen België aan te spannen over de aftapping van Maaswater voor het Albertkanaal, dat niet tot een overwinning van het Nederlandse standpunt leidde. In deze periode hield hij zich intensief bezig met de problematiek van de Belgische kwestie, een complex geheel van vraagstukken, die grotendeels waren overgebleven uit de scheiding van 1839 en na de Eerste Wereldoorlog, waarin België belligerent maar Nederland neutraal was gebleven, een scherpere kant hadden gekregen. Ondanks ijverige pogingen konden deze problemen pas veel later na de totstandkoming van de Benelux, niet op zuiver juridische maar meer op praktische grondslag, uit de wereld worden geholpen, nadat zij meer dan anderhalve eeuw een belasting voor de goede betrekkingen tussen de buurlanden hadden gevormd.

Door het initiatief van de Belgische en Nederlandse Ministers van Financiën werd in Londen gewerkt aan een nauwere samenwerking tussen België, Luxemburg en Nederland die als Benelux na de oorlog een begin zou vormen van de Europese samenwerking: aan die voorbereiding had Van Kleffens een zeer werkzaam aandeel,

zodat hij zich later in een restaurant genaamd „La mère Benelux” niet ten onrechte kon voorstellen als „le Père Benelux”.

Deze ontwikkeling van een eerder juridisch denkend brein naar een door staatsmanskunst gericht optreden, is gaandeweg tot ontwikkeling gekomen en vooral na zijn optreden als minister vervolmaakt.

Uit het Maaswaterproces blijkt dat in die jaren Van Kleffens, ondanks zijn functie van Chef Diplomatieke Zaken, problemen toch bij voorkeur uit een juridische gezichtshoek benaderde. Dat werd verder in de hand gewerkt door de omstandigheid dat hij, naast zijn departementale functie, jarenlang het secretariaat vervulde van de befaamde Haagse Academie voor Internationaal Recht, waardoor hij relaties onderhield en vriendschappen opbouwde met de meest bekende internationale juristen.

Toch bleven zelfs in deze ogenschijnlijk zo moeiteloos opstijgende carrière teleurstellingen niet geheel uit. In de vooroorlogse jaren dong hij naar de belangwekkende functie van griffier van het Internationale Gerechtshof: de betrekking viel aan een Spanjaard toe. Na de oorlog dong hij – eveneens zonder succes – naar de positie van rechter in het Hof: ditmaal had Nederland voor dit hoogste rechterlijke ambt niet minder dan vier kandidaten in het veld gebracht, die uiteraard elkander uitrangerden.

Het is niet duidelijk of *dit* een rol heeft gespeeld bij zijn besluit om, na tien jaar leiding te hebben gegeven aan de afdeling politieke zaken van Buitenlandse Zaken, een verandering van werkkring te zoeken, dan wel of hij in toenemende mate geïrriteerd werd door de wijze waarop de toenmalige minister Patijn de zaken leidde. Zoals gewoonlijk geeft Van Kleffens in zijn „Belevenissen” weinig inzicht in de achterliggende motieven: hij beperkt zich tot de constatering dat het hem in het uitzicht gestelde gezantschap in Bern tevens met zich meebracht dat hij Nederland ging vertegenwoordigen bij de Volkenbond in Genève, waardoor hij zou terugkeren in het milieu waar hij twintig jaar tevoren zijn carrière was begonnen.

Het zou evenwel geheel anders lopen want, praktisch op het ogenblik dat hij zich per auto naar Bern dacht te begeven, werd hem door de kabinetsformateur De Geer de post van minister van buitenlandse zaken aangeboden. Of dit is geschied omdat er haast met de formatie moest worden gemaakt en Minister Patijn op een wandeltocht onvindbaar bleek, zoals Van Kleffens zelf dacht („Schikgodinnen zorgden”, NRC/HB 24 juni 1983, blz. 7) dan wel dat de reden was dat de socialisten, die voor het eerst in een kabinet op brede basis zitting zouden nemen, bezwaren hadden tegen Patijn, door wie zij neerbuigend werden behandeld (mededeling van Drs. W.J.M. Klaassen van de Rijkscommissie Vaderlandsche Geschiedenis), dient verder te worden onderzocht.

Zeker is wel, dat op die wijze op een hoogst kritiek moment de leiding van ons buitenlands beleid kwam te berusten bij een figuur wiens hele loopbaan als het ware de volmaakte voorbereiding was geweest voor het aanvaarden van deze verantwoordelijkheid: zoals zulks in groter verband het geval is geweest met het toevallen van het leiderschap van Engeland in de Tweede Wereldoorlog aan Winston Churchill. Reeds bij zijn eerste optreden in de Kamer in de herfst van 1939 bleek, hoezeer de nieuwe minister vorm en uitdrukking wist te geven aan de opvattingen, die in Nederland leefden.

Toen na vele valse meldingen de overval van Hitler in de vroege morgen van 10

mei 1940 een feit werd, wist hij de juiste woorden te vinden en daden te stellen. Voor het contact met de nieuwe geallieerden reeds op de eerste oorlogsdag samen met de Minister van Koloniën naar Engeland vertrokken, heeft hij als lid van de Regering in ballingschap gedurende de Londense jaren krachtige en doelmatige leiding gegeven aan ons buitenlands beleid. Met zijn helder inzicht in wat de situatie van het moment vereiste, schreef hij spoedig na de Nederlandse capitulatie het boekje „The Rape of the Netherlands” om duidelijk te maken dat Nederland verslagen maar niet verloren was en vast besloten de strijd voort te zetten. In deze moeilijke jaren werd hij meer nog dan tevoren de inspirator van zijn medewerkers op het departement en op de posten. Onverschrokken was hij in tegenspoed; hij bleef overeind waar velen faalden of aarzelden. In de Londense jaren werden nieuwe beleidslijnen uitgedacht en overwogen, die later tot de naoorlogse samenwerking van Nederland in Europees en Atlantisch verband zouden leiden. In het veeldelige werk van Prof. De Jong over de geschiedenis van Nederland in de Tweede Wereldoorlog is Van Kleffens een van de weinige prominenten, wiens reputatie onbeschadigd tevoorschijn komt.

Na de bevrijding en terugkeer van het departement naar Nederland bleek de jarenlang vrijwel zonder onderbreking volgehouden inspanning toch te veel: overspanning dwong hem na een bijna zevenjarig ministerschap ertoe om de teugels uit handen te geven.

Hij ging Nederland vertegenwoordigen in de pas opgerichte Veiligheidsraad van de Verenigde Naties: daar en later als ambassadeur in Washington werd hij nauw betrokken bij de zogenaamde Indonesische kwestie, waar hij het Nederlandse standpunt verdedigde als een staatsman, die het gevaar ziet en de enige mogelijke weg gaat om het af te wenden. Inzake de internationale repercussies van het conflict gaf hij duidelijke adviezen aan de regering waarnaar evenwel, tengevolge van het predomineren van overwegingen van binnenlandse politiek, nauwelijks werd geluisterd.

Sinds april 1935 was hij gehuwd met Margaret Horstman die hem in 1940 bij de riskante oversteek naar Engeland had vergezeld en hem tot zijn dood terzijde zou staan. In alle zaken van betekenis werd door beide echtelieden beraadslaagd en samengewerkt, hetgeen het begrijpelijk maakt dat hij tengevolge van haar wankele gezondheid tot het besluit kwam de belangrijkste diplomatieke post in Washington te verlaten en het veel kleinere gezantschap in Lissabon te aanvaarden, waar het klimaat beter was. De werkzaamheden aldaar lieten hem gemakkelijk tijd om bepaalde opdrachten te vervullen. Zo werd hij in het jaar 1954 gekozen tot voorzitter van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, een jaarlijks roulerende functie. Evenals destijds Van Karnebeek bij de Volkenbond was hij de eerste Nederlander die daartoe werd uitverkoren en, gezien het grote aantal leden van deze organisatie, in deze eeuw waarschijnlijk ook de laatste. Bij zijn vertrek uit Washington was hij benoemd tot Minister van Staat, een ereambt waaraan hij niettemin veel hechtte. Daarbij vervulde hij in deze periode allerhande nevenfuncties zoals het lidmaatschap van een arbitragecommissie en een aantal commissariaten: hij werd correspondent van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

In 1956 was de gezondheidstoestand van zijn vrouw zover verbeterd dat hij het aandurfde een benoeming tot permanent vertegenwoordiger van Nederland bij de NAVO-raad in Parijs te aanvaarden, in welke functie hij zijn vriend Van Starckenborgh, de laatste Gouverneur-Generaal van Nederlands Indië, opvolgde. Na slechts drie jaren verruilde hij deze functie voor die van vertegenwoordiger van de Kolen

en Staal Gemeenschap in Londen. Hij kwam tot deze stap terug, nadat hem was gebleken dat, niettegenstaande zijn uitzonderlijke verdiensten, de in Nederlandse staatsdienst gebruikelijke leeftijdsgrens van 65 jaar, ook op hem zou worden toegepast. In Londen zou hij een andere organisatie dienen, die geen leeftijdsgrens stelde en een figuur van zodanige reputatie gaarne aan zich wilde binden. Hij kon de functie van vertegenwoordiger van de KSG bijna tien jaar vervullen totdat hij zich in 1967 definitief terugtrok in zijn buitenhuis in de buurt van Lissabon, waar hem nog vele jaren zouden worden gegund.

In zijn jonge jaren had Van Kleffens de reputatie een niet gemakkelijk te benaderen figuur te zijn, die wel eens raak uit de hoek kon komen, maar onder het strakke uiterlijk ging een warm voelend en humorvol mens schuil, die aan velen op belangrijke ogenblikken ware vriendschap wist te schenken. Zijn jeugd- en studievrienden uit Leiden, waaronder Cleveringa een speciale plaats innam, bleef hij trouw: bij elk van zijn gaandeweg schaarser wordende bezoeken aan Nederland zocht hij hen op. Was hij in zijn jonge jaren niet alleen voor zichzelf maar soms ook voor zijn medewerkers veeleisend, na de beproevingen van de Tweede Wereldoorlog was zijn oordeel milder geworden en trad hij veel jongeren met hartelijke genegenheid tegemoet.

Na zijn terugtreden gaf hij eerst blijk van zijn blijvende belangstelling in het recht door een diepgravende studie van de rechtssystemen van de in de middeleeuwen opkomende Spaanse koninkrijkes onder de titel „Hispanic Law”. Daarna maakte hij op veler aandrang een begin met het aanvankelijk als tijdpassering opgevatte schrijven van zijn „Belevenissen”.

In het algemeen plegen schrijvers van memoires deze bezigheid ter hand te nemen korte tijd nadat zij uit het actieve leven zijn teruggetreden: successen en teleurstellingen liggen dan nog vers in het geheugen, waardoor een scherp omlijnd beeld kan worden getekend. Niet aldus Van Kleffens, die pas begon toen de contouren van het gebeuren gaandeweg gingen vervagen. Toen het eerste deel in 1980 verscheen, was de schrijver de tachtigjarige leeftijd ruimschoots gepasseerd. Bij de vakhistorici bestond teleurstelling dat zo weinig van eigen inzichten en opvattingen naar voren kwam (Van Roon in *Internationale Spectator*, oktober 1980, blz. 621). Dat lag niet in de bedoeling van de auteur die niet meer wilde doen dan persoonlijke „belevenissen” vastleggen, vaak van anekdotische aard, naar het voorbeeld van „Zonnewijzer I en II”, die hij als kerstgroet in 1970 en 1973 aan zijn vrienden had toegezonden (Joh. Enschedé, Haarlem).

Kort voor zijn heengaan verscheen het tweede deel, waaruit duidelijk naar voren kwam dat de genadeloze tand des tijds ook dit welhaast encyclopaedisch geheugen begon aan te tasten (Albert Kersten in *Internationale Spectator*, december 1979, blz. 790). Vooral in de laatste tijd moet de voltooiing van de taak, die hij zich met zijn „Belevenissen” had gesteld, hem bijna bovenmenselijke inspanning hebben gekost, omdat zich storingen begonnen voor te doen in de bloedstoevoer naar de hersenen, die hem voor kortere en gaandeweg steeds langere periodes totaal uitschakelden.

In haar ontroerend nawoord (blz. 197-198) schildert Margaret van Kleffens op onnavolgbare wijze de laatste maanden van dit werkzame leven. Op 17 juni 1983 is Van Kleffens in zijn geliefd Almoçagême heengegaan en enige dagen later in vaderlandse bodem naar de eeuwige rustplaats geleid.

In zijn boek zegt hij zijn leven in dienst te hebben willen stellen van het streven om steeds het goede te doen („*désir de bien faire*”, deel I, blz. 112). Het is onweer-

legbaar dat hij zijn uitzonderlijke gaven onbekrompen in dienst van vorstin en vaderland heeft gesteld. In een kritieke periode van ons volksbestaan heeft hij geholpen de weg naar een nieuwe toekomst voor te bereiden. Hij verdient een blijvend gedenkteken.

Het typisch Friese zadeldak van de kerk te Roord onder Dokkum zal de wacht houden over zijn stoffelijk overschot en dat van zijn vrouw. Bijna niemand wist dat een religieuze overtuiging van heel persoonlijke aard, naast een zekere mystieke inslag, niet vreemd waren aan deze ogenschijnlijk zo nuchtere mens.